

İran Dış Politikasına Realist Bir Bakış: Suriye Örneği

 MEHMET ŞAHİN^a OSMAN ŞEN^b

Geliş Tarihi: 27.03.2020 | Kabul Tarihi: 29.10.2020

Öz: Bu çalışmanın amacı İran'ın dış politikasındaki realizmi göstermektir. Genel kanının aksine, Şii kimliğinin İran'ın Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında başat rolü olmadığı gösterilmeye çalışılacaktır. Şii kimliğinin sadece rakiplerine karşı araçsallaştırıldığı, esas önceliğinin bölgesel aktörler Suudi Arabistan ve İsrail ile birlikte ABD'ye karşı Rusya ile kurduğu ittifak olduğu görüşüne yer verilecektir. İran'ın Şii kimliği yerine realist dış politika uyguladığı tezi Suriye politikası örneği ile savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Suriye iç savaşı, İran dış politikası, realist bakış, Şii kimliği.

^a Aksaray Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü
mehmetsahin@aksaray.edu.tr

^b Emniyet Genel Müdürlüğü, TEM Dairesi Başkanlığı

A Realist Appraisal to the Foreign Policy of Iran: The Case of Syria

Abstract: The main purpose of this study is to demonstrate the realist foreign policy of Iran. Unlike conventional wisdom, the article aims to show that Shiite identity is not the primary concern of Iranian foreign policy towards the Middle East. The Shiite identity is only instrumentalized against its rivals. The primary concern is to balance the regional rivals Saudi Arabia and Israel as well as the USA by allying with Russia. The argument that Iran pursues a realist foreign policy instead of the Shiite identity, will be supported by the case of the Syrian policy of Iran.

Keywords: Syrian civil war, foreign policy of Iran, realist appraisal, Shiite identity.

Giriş

Suriye’de 2011 yılından beri devam etmekte olan iç savaşın dış aktörleri de etkilediği, hatta söz konusu aktörlerin örtülü veya açık biçimde savaşa müdahale ettiği uzunca süredir sır değil. Türkiye, Fırat Kalkanı operasyonu ile söz konusu durumu somutlaştıran ender ülkelerden biri olmuştur. Ancak Suriye’deki iç savaşa İran, Lübnan, Suudi Arabistan gibi ülkelerin de doğrudan veya dolaylı bir şekilde müdahil olmadığını düşünmek uluslararası ilişkilerin doğasına aykırı bir durum oluşturur. Nitekim söz konusu ülkelerin Suriye’deki taraflara diplomatik desteğin yanı sıra dolaylı yoldan silah yardımı veya eğitim sağladıkları kabul edilmektedir.¹ Bu haliyle bakıldığında Suriye’deki iç savaşın çoktan bir vekâlet savaşına dönüştüğü iddiaları güçlenmektedir.²

Bu durum İran sorusunu akıllara getirmektedir. 2011 yılından beri İran’ın bölgedeki varlığı, faaliyetleri, yaklaşımı gerek kamuoyunda gerekse de akademik çevrelerde sıklıkla dile getirilmektedir. İran’ın Suriye’deki iç savaşa doğrudan doğruya hava desteği, askeri danışmanlık, istihbarat verdiği, bunun yanında da rejim yanlısı silahlı grupları eğittiği raporlara yansımaktadır.³

İran’ın bölgedeki varlığı gerek kamuoyunda gerekse de akademik tartışmalarda Şii jeopolitiği olarak yorumlanmakta ve Esad rejimi ile arasındaki mezhepsel bağ ön plana çıkarılmaktadır. Söz konusu iddia ilk olarak 2004 yılında Ürdün Kralı Abdullah tarafından “Şii Hilali”⁴ söylemi ile dile getirilmiş,

¹ Pieter D. Wezeman, “Saudi Arabia, armaments and conflict in the Middle East,” Stockholm International Peace Research Institute, accessed September 3, 2019, <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2018/saudi-arabia-armaments-and-conflict-middle-east>

² Muharrem Ekşi, “The Syrian Crisis as a Proxy War and the Return of the Realist Great Power Politics,” *Journal of Crises and Political Research* 1, no. 2 (2017)

³ Will Fulton, Joseph Holliday, and Sam Wyer, “Iranian Strategy in Syria,” A joint Report by AEI’s critical threats project (Institute for the Study of War, USA, 2013)

⁴ Robin Wright and Peter Baker, “Iraq, Jordan See Threat To Election From Iran,” *The Washington Post*, 2004, accessed September 3, 2019,

ilerleyen dönemde de bilhassa kamuoyunda desteklenen bir görüş olarak ön plana çıkmıştır. Gerek düşünce kuruluşları⁵⁶ gerekse de akademik çalışmalar⁷⁸ İran'ın Şii jeopolitiğine dikkat çekerek yakın çevresinde nüfuz sahası elde etmeye çalıştığına dikkat çekmektedir.

Ancak Şii jeopolitiği, Şii hilali gibi mezhep vurgulu kavramlar İran'ın dış politikasını açıklamak için yeterli midir? Daha cesur bir ifade kullanmak gerekirse; İran'ın dış politikası, jeopolitiği gerçekten Şii eksenli midir? Arap nüfusun ağırlıkta olduğu coğrafyada Şii gruplar ile yakın ilişkilerin kurulduğu aşikârdır. Ancak İran dış politikasında Şiiliğin başat rolde olduğunu iddia etmek kolay değildir. Zira Şii nüfusun ağırlıkta olduğu Azerbaycan'ın dışarda tutulup Ermenistan ile yakın ilişki kurmaktadır. Dolayısıyla İran dış politikasında Şiilik hangi coğrafyalar için geçerlidir sorusunu yöneltmek gerekir. Kimlik siyaseti İran dış politikasında gerçekten belirleyici unsur mudur? Öyle ise derinliği ne kadardır?

Bu araştırmada İran dış politikasının parametreleri ortaya konularak kimlik siyasetinin etkisi anlaşılmasına çalışılacaktır. Çalışma İran'ın dış politikasında kamuoyunda sanılanın aksine kimlik siyasetinin, daha özel ifade etmek gerekirse Şii jeopolitiğinin sadece araç olarak kullanıldığı, esas unsurun ise realist dış politika olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda Suriye'deki faaliyetlerine daha anlamlı bir açıklama getirilmeye çalışılacak ve tehdit algıları ile birlikte Suriye'den neler beklen-

<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2004/12/08/iraq-jordan-see-threat-to-election-from-iran/7e0cc1bc-aeb3-447a-bc9e-cfa5499699bc/>

⁵ Emmanuel Karagiannis, "İran'ın bölgesel güç olarak yükselişi: Şiilerin güçlendirilmesi ve buna bağlı kısıtlamalar," NATO Dergisi, accessed September 3, 2019, <https://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/iran-regional-power-tehran-islamic/TR/index.htm>

⁶ Atilla Sandıklı, "İran'ın Jeopolitiği, ABD ve Türkiye," Bilgesam, accessed September 3, 2019, <http://www.bilgesam.org/incele/1344/-iran'in-jeopolitigi-abd-ve-turkiye/#.XW4pACgzBIU>

⁷ Ray Takeyh, "Iran, Israel and the Politics of Terrorism," *Survival* 48, no. 4 (2006), <https://doi.org/10.1080/00396330601062691>

⁸ Jamai Haquani, ed., *Shia crescent: Emergence of World War Three* (Denver, CO: Outskirts Press, Inc, 2008)

diğini İran perspektifinden açıklanmaya çalışılacaktır. Bir başka deyişle; İran'ın dış politikasının kimlik değil realizm üzerine kurulduğu bölgesel jeopolitiği ve bunun tezahürü olarak Suriye politikası örneği ile savunulacaktır.

1. İran Dış Politikasının Parametreleri: Kimlik Siyaseti mi?

Uluslararası ilişkilerde dış politika analizlerinde güvenlik, kimlik, ekonomi gibi birbirinden farklı faktörler dış politika parametresi olarak kullanılmaktadır. Bilhassa 1990'lı yıllardan itibaren Sosyal İnşacılık (Constructivism) yaklaşımının yaygınlık kazanmasıyla birlikte uluslararası ilişkileri ve dünya siyasetini kimliklerle açıklama eğilimi artmıştır. Zira, Türkiye merkezli yayınların %24'ü, tüm dünyadaki yayınların ise %22'si İnşacılık yaklaşımı kullanılarak açıklanmış⁹ ve bu haliyle uluslararası ilişkilerin temel parametresi olan Realizm ile başa baş hale gelmiştir.

İran söz konusu olduğunda da bu bağlamda literatürde inşacılık yaklaşımının temel parametresi olan kimlik siyaseti ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar akademik çalışmalar İran dış politikasını farklı boyutlarıyla ele alsın da literatürde ağırlık kimlik siyasetine verilmektedir.¹⁰ Benzer şekilde de kamuyunda İran'ın dış politikasının kimlik eksenli olduğuna dair yaygın kanaatin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak farkında olunmasa da kimlik konusunda esasında kakofoni oluşmuş durumdadır. Zira 1979 devrimi sonrasında İran'ın İslam Cumhuriyeti ve Müslüman kimliği ön plana çıkmışken¹¹ ABD'nin Irak'ı işgal ettiği 2003 yılından bu yana İran'ın Şii kimliği ön

⁹ Mustafa Aydın and Korhan Yazgan, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenleri Eğitim, Araştırma ve Uluslararası Politika Anketi - 2011," *Uluslararası İlişkiler* 9, no. 36 (2013)

¹⁰ Eva P. Rakel, "Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979-2006," in *The Greater Middle East in global politics: Social science perspectives on the changing geography of the world politics*, ed. Mehdi P. Amineh, International studies in sociology and social anthropology, 0074-8684 v. 106 (Leiden: Brill, 2007) Joseph J. St. Marie and Shahdad Naghshpour, *Revolutionary Iran and the United States: Low-intensity conflict in the Persian Gulf*, US foreign policy and conflict in the Islamic world (Farnham: Ashgate, 2011), 142

¹¹ Zbigniew Brzezinski, *The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives* by Zbigniew Brzezinski (Basic Books, 1997)

plana çıkmaktadır. Yani çeyrek asırlık gibi kısa sürede kimliğinin değiştiği veya dinden mezhebe daraldığı yönünde bir izlenim oluşmaktadır. Dolayısıyla İran'ın kimlik siyasetini Müslüman veya Şii şeklinde kategorize etmek kafa karıştırır. Şüphesiz kimlik meselesi İran siyasetinden ve dış politikasından ayrı düşünülemez. Ancak karmaşık kimlik yapısını çözmenin yolu dönem ve coğrafyaya bakmaktır. Fred Halliday'in de söylediği gibi; İran jeopolitiğini anlamada tarihi referansların olup olmadığı değil, hangi tarihe referans verildiği sorusu daha fazla önem kazanmaktadır.¹²

Son yıllarda, bilhassa Suriye ve Irak'taki gelişmeler ve faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda sorunun cevabı "Şii jeopolitiği" olarak adlandırılrsa da esasında İran'ın konumu, kültürü ve tarihi tek bir kimliğe bürünmesine izin vermemektedir. Aynı anda etnik, dini ve mezhepsel kimlikleri barındırdığı gibi bunlar arasında da çok kültürlü bir yapı oluşturmaktadır. İslam devriminin öncüsü Humeyni ve taraftarı mollalar bile ülkeyi Şii prensipler üzerine inşa ederken bunu Fars milliyetçiliği fikirleri ile harmanlamışlardır.¹³ Christin Marschall da İran dış politikasının karmaşıklığına vurgu yaparak devrimcilik, dini ideoloji, jeopolitik ve ulusal çıkar arasında gidip geldiğini, kimi zaman birinin diğerlerinden ağır bastığına dikkat çekmiştir.¹⁴ Bütün bunlar, ideoloji, din, mezhep gibi kavramların esasında yol göstericiden ziyade meşrulaştırıcı araçlar olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵ Bu bakımdan ele alındığında İran; Afganistan, Tacikistan'da Fars, Orta Asya'da Horasanlı, Sünni Ortadoğu'da Müslüman, Suriye, Lübnan ve Irak'ta Şii olma çabası içindedir. Bu bakış açısıyla incelendiğinde Salihî'nin de belirtti-

¹² Fred Halliday, *The Middle East in international relations: Power, politics and ideology*, Contemporary Middle East 4 (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 24

¹³ Amin Saikal, "Iran and the Changing Regional Strategic Environment," in Akbarzadeh; Conduit, *Iran In The World*, 20

¹⁴ Christin Marschall, *Iran's Persian Gulf policy: From Khomeini to Khatami* (London: RoutledgeCurzon, 2003), 10

¹⁵ Amin Saikal, "Iran and the Changing Regional Strategic Environment," in Akbarzadeh; Conduit, *Iran In The World*, 24

ği gibi günümüzde Şii İnan dış politikasında ancak bir araç olarak yer almaktadır.¹⁶

Bu durum bize İnan dış politikasını ve jeopolitiğini anlamada kimlik siyasetinden ziyade güvenliğe dayalı realist yaklaşımların daha anlamlı olacağı tezini güçlendirmektedir. İnan Orta Doğu bölgesindeki önemli devletlerden biridir ve orta büyüklükte bir devlet olmanın doğası gereği bölgedeki devletler ve devlet dışı aktörler üzerinde hâkim olmaya çalışmaktadır. Nitekim İnan Dışişleri Bakanı Mohammad Javad Zarif diğer ülkelerin İnan'ın Ortadoğu'daki önemli rolünü kabul etmeleri gerektiğini ve ulusal çıkarları ile güvenliğine saygı duymalarının elzem olduğunu vurgulamıştır.¹⁷

Söz konusu durum bizi İnan'ın güvenlik politikasını anlamaya yönlendirmektedir. Bunun için İnan'ın gerek bölgeden gerekse bölge dışından gelen tehdit algılarını masaya yatırmak gerekmektedir. Bir sonraki bölüm bu konuyu inceleyecektir. Burada İnan'ın dış politikasındaki temel parametrenin kimlik veya ideolojiden ziyade klasik güç dengesi politikası olduğu gösterilecektir. Daha sonra ise, İnan'ın tehdit algıları ışığında Suriye politikası anlatılacaktır.

2. Bölgesel Çekişmeler ve İnan'ın Tehdit Algıları

2.1. Bölge Ülkeleri

İnan'ın tehdit algılarını anlamak için öncelikli olarak bölgede oyuncu olan veya olmaya çalışan ülkeleri ortaya koymak zorunlu hale gelmektedir. Bölge ve bölge dışı ülkeler olmak üzere sınıflandırma yapmak ve bunların birbirleriyle ilişkilerini kurmak önem arz etmektedir.

Bölge içi rekabette İnan, kendisine ve etki alanına en büyük tehdit unsuru olarak İsrail'i görmektedir. İnan'ın İsrail ile ilişki-

¹⁶ Emin Salihi, "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve "Şii Hilali" Söylemi," *Bilge Strateji* 2, no. 4 (2011): 186

¹⁷ Mohammad J. Zarif, "What Iran Really Wants: Iranian Foreign Policy in the Rouhani Era," *Foreign Affairs*, 2014, accessed September 3, 2019, <http://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2014-04-17/what-iran-really-wants?cid=rss-middle-east-what-iran-really-wants-000000>

leri molla rejiminin ideolojisi çerçevesinde değerlendirilse de esasında Şah döneminin ilk yıllarında da ilişkiler sıcak olmamıştır.¹⁸ İran, İsrail'in kurulmasına karşı çıkmış ve Birleşmiş Milletlerde Filistin tezine destek vermiştir.¹⁹ Yani iki ülke arasındaki soğuk ilişkilerin temeli İslam devrimi öncesindeki Şah yönetiminde atılmıştır. Laik anlayışa sahip Şah yönetiminin böylesi bir tutum sergilemesi İslam-Musevi çatışması tezini sekteye uğratmaktadır. Nitekim günümüzdeki İran İslam Cumhuriyeti resmi tarihi de İran - İsrail rekabetinin kökeninin İslam öncesi döneme kadar uzanan Pers - İsrailoğulları rekabetine dayandırmaktadır.

Dolayısıyla yukarıda da değinildiği gibi, İran bölgesel politikalarını kimlikten ziyade realist sâiklerle hareket ederek pragmatik gündem belirleme üzerine kurmuştur. İsrail, Pers medeniyetinin ezeli rakibi olmasının ötesinde Orta Doğu'da başta nükleer güç olmak üzere üstün askeri kapasiteye sahip en önemli ülkedir. Dahası, İsrail'in genişleme alanı olarak gördüğü topraklar İran'ın arka bahçesi olarak gördüğü yerler ile örtüşmektedir. Her ne kadar günümüzde İsrail devletinin ve içerisindeki siyasi partilerin böylesi bir söylemi olmasa da İsrail'in 70 yıla yaklaşan tarihi ve içerisindeki radikal partilerin eski söylemleri göz önünde bulundurulduğunda, saldırgan ve yayılcı dış politikası İran'ı bu ülkeye karşı ister istemez tedbirli olmaya itmektedir.

İsrail kadar açıktan olmamakla birlikte İran'ı bölgede rahatsız eden diğer ülke Suudi Arabistan'dır. Nitekim İran ve Suudi Arabistan geriliminde esas tehdit algılayan taraf Suudi tarafıdır. Şah döneminde aynı blok içinde bulunan iki ülke Orta Doğu bölgesinde statükoyu savunmaktayken, İran devriminden sonra yeni rejim revizyonist politikalarından yana çıkınca Suudi Arabistan'ı güçlü orduya sahip bu ülke tedirgin etmeye

¹⁸ İlerleyen yıllarda İran ile İsrail stratejik ortaklık kurmuş olsalar da bu ilişki Soğuk Savaş konsepti içinde değerlendirildiğinde şaşırı veya çelişkili olmayacaktır.

¹⁹ Gawdat Bahgat, "Israel and Iran in the New Middle East," *Contemporary Security Policy* 27, no. 3 (2007): 366, <https://doi.org/10.1080/13523260601060289>

başlamıştır.²⁰ Bu durum Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan üzerinde Hobesyan korku oluşturarak söz konusu ülkeleri silahlanmaya sevk etmiştir. Böylece 2000'li yılların başında itibaren Körfez bölgesi silahlanma yarışının içine girmiştir. Arap Baharının başlaması ile birlikte de Suudi Arabistan, İran'ın aktif bir dış politika izleyerek gücünü konsolide etmeye çalıştığı hissine kapılırken kendisinin pasif kaldığını ve karşı harekete geçmesi gerektiğini düşünmüştür.²¹

Dahası, 11 Eylül saldırıları ve Arap Baharı gibi olaylar iki ülke arasında diplomatik çekişmeyi de beraberinde getirmiştir. Devrimden beri Batı dünyası tarafından radikal olduğu gerekçesiyle izole edilmeye çalışılan İran, Suudi Arabistan'a karşı hamle yapma çabası içine girmiştir. Nitekim İran, Suudi Arabistan politikasını, söz konusu ülkeyi uluslararası kamuoyuna bölgedeki radikalizmin kaynağı olarak gösterme²² ve meşruiyetini sarsma²³ üzerine kurmuştur. Bu sayede İran bir yandan uğradığı izolasyonların haksız yere yürürlükte olduğunu ileri sürerek kaldırmayı amaçlamakta, diğer yandan da Körfez'deki silahlanma yarışında rakibini hedef göstermeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla Orta Doğu jeopolitiğinde İran kendisine en ciddi rakipler olarak İsrail ve Suudi Arabistan'ı görmektedir. Bu iki ülke birbirleriyle hasım olmakla beraber bölge dışından gelen en önemli aktör olan ABD ile sıkı ilişki içerisindeyler. Bu durum bizi sınıflandırmanın ikinci ayağı olan bölge dışı aktörleri incelemeye sevk etmektedir.

2.2. Bölge Dışı Ülkeler

Yukarıda da belirtildiği gibi; bölge dışında olmasına rağmen

²⁰ Ben Rich, "Gulf War 4.0: Iran, Saudi Arabia and the complexification of the Persian Gulf equation," *Islam and Christian-Muslim Relations* 23, no. 4 (2012): 472, <https://doi.org/10.1080/09596410.2012.712453>

²¹ Benedetta Berti and Yoel Guzansky, "Saudi Arabia's Foreign Policy on Iran and the Proxy War in Syria: Toward a New Chapter?," *Israel Journal of Foreign Affairs* 8, no. 3 (2015): 25, <https://doi.org/10.1080/23739770.2014.11446600>

²² Mohammad J. Zarif, "Let Us Rid the World of Wahhabism," *New York Times*, 2016, accessed October 25, 2016, http://www.nytimes.com/2016/09/14/opinion/mohammad-javad-zarif-let-us-rid-the-world-of-wahhabism.html?_r=0, 13.09.2016

²³ Rich, "Gulf War 4.0," 472

men Ortadoğu'daki oyun kurucular arasındaki en önemli aktör ABD'dir. ABD, bölgedeki en büyük oyun kurucu olmasının yanı sıra molla rejiminin başa geçtiği 1979 yılından beri İran'ın uluslararası arenada İsrail'den sonraki en büyük rakibi konumdadır. Daha da önemlisi, ABD'nin bölgedeki en büyük müttefikleri uzun yıllar boyunca sırasıyla İsrail ve Suudi Arabistan olmuştur. Dolayısıyla, İran'ın bölgedeki en önemli iki rakibi bölgesel tehdit ve silahlanma yarışındaki hasımları olmanın yanı sıra bölgede önemli yere sahip küresel hegemon güçle iş birliği içinde olan ülkeler konumdadır. Bir başka deyişle; İran, ABD öncülüğünde bölgedeki iki rakibi tarafından çevrelendiği hissine kapılmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi; her ne kadar İsrail ve Suudi Arabistan arasında dostane ilişkiler olmasa da her iki ülkenin ABD ile işbirliği İran'a karşı iki ülke arasında tutkal vazifesi görerek tehdit algısını artırmaktadır. Bu durum da İsrail ve Suudi Arabistan arasındaki çekişmeden faydalanma şansını zorlaştırmaktadır. Yine de son yıllarda İran tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan Suudi ailesinin uluslararası kamuoyundaki imajını düşürme çabaları bu bakımdan İran için önem arz etmektedir.

ABD'nin bu iki ülkeyle işbirliği ve İran karşıtı tutumu, uzun süre boyunca Amerikan karşıtı cepheye yer alan İran'ın kapasitesini zorlamış ve yorgun düşürmüştür. Bu yüzden, aşağıda daha ayrıntılı olarak değinileceği gibi; İran bilhassa Ruhani döneminde bir yandan Suudi Arabistan'a ve İsrail'e karşı mevzi kazanmaya çalışırken bir yandan da ABD ile olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmaktadır. Ancak daha önemlisi, ABD'nin soğuk tutumu bölgenin diğer bölge dışı aktörü olan Rusya ile İran'ın işbirliğini arttırmıştır. Uzun yıllar boyunca Rusya, hem bölgedeki ABD varlığını dengelemek hatta başarabilirse durdurmak adına hem de ambargo altındaki İran'dan ekonomik çıkar sağlayabilme uğruna bu ülke ile yakınlaşma yolunu seçmiştir.²⁴ Bunun yanı sıra, iki ülke Şah döneminde yapımı başla-

²⁴ Mariya Y. Omelicheva, "Russia's Foreign Policy toward Iran: A Critical Geopolitics Perspective," *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 14, no. 3 (2012):

nan ancak İslam devrimi ile birlikte durdurulan nükleer santallerin Rusya tarafından bitirilmesi konusunda anlaşmaya varmış, böylece ABD'nin İran'ı soyutlama çabası Rusya tarafından boşa çıkarılmaya çalışılmıştır.²⁵ Esasında Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrasya coğrafyası dışında kalan bölgelerde faaliyetlerini sınırlı tutmayı tercih etmektedir. Buna rağmen Ortadoğu'daki etkinliğini de elden bırakmamak için 2015 yılından itibaren bölgede aktif olarak yer almaya başlamıştır. Rusya'nın Ortadoğu'ya ve rejimlere yaklaşımı bölge ülkelerinin yarattığı güvenlik sorunlarından ziyade devlet dışı aktörlerin (bilhassa radikal örgütler) gelişimi ve uluslararası terörizm üzerinden okumak suretiyle gerçekleşmektedir. Çünkü Rusya'nın Afganistan ve Çeçenistan geçmiş tecrübesinin yanı sıra çatışma bölgelerindeki El-Kaide ideolojisini takip eden örgütlerde nüfuz alanından kayda değer sayıda şahıs bulunmaktadır. Rus bakış açısına göre Irak ve Suriye'de ortaya çıkan otorite boşluğu radikal hareketlerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır ve bunda Batı ittifakının hegemonik tutumu en önemli paya sahiptir. Bu sorunun panzehri olarak da İran ve Suriye gibi radikal ya da tehdit olarak görmediği rejimlerin varlığını sürdürmesini önermektedir. Burada dikkat çeken husus elbette ki radikal olmayan rejimler tanımlamasına İran ve Suriye gibi uzun süredir ittifak veya iş birliği halinde olduğu ülkeleri dâhil etmesidir. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse Suriye ve Irak'taki İran varlığı "Şii Hilalinden" ziyade Rusya'nın bölgesel tercihlerinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu nedenle İran'ın bu iki ülkedeki faaliyetlerinin kimlik meselesi olarak kabul edilemeyeceği düşünülmektedir.

Bu kamplaşmalar göz önünde bulundurulduğunda Suriye'deki iç savaşın bölge ülkeleri açısından önemini daha belir-

335-37, <https://doi.org/10.1080/19448953.2012.720777>

²⁵ Ancak söz konusu durum gerçekleşmemiştir. İran'ın nükleer macerası ve diğer ülkelerin rolleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Kibaroglu, "İran'ın Nükleer Programı ve Türkiye," *Bilge Strateji* 5, no. 9 (2013) ve Mustafa Kibaroglu, "Good for the Shah, Banned for the Mullahs: The West and Iran's Quest for Nuclear Power," *The Middle East Journal* 60, no. 2 (2006), <https://doi.org/10.3751/60.2.11>

gin hale getirmektedir. Bu tablo ışığında İran dış politikasının Suriye üzerinden realist bir bakış açısıyla okunması daha kolay hale gelmektedir.

3. İran'ın Suriye Politikası

Öncelikle belirtmek gerekir ki, orta büyüklükte, uluslararası ambargolara maruz kalmış ve köklü diplomatik tecrübeye sahip bir ülke olarak İran'ın yakın çevresinde bile olsa doğrudan çatışma riskini göze almamayı tercih etmesi beklenmektedir. Bunun yerine vekâlet savaşları yöntemine başvurmadan çekinmemesi rasyonel bir dış politika aracı olmaktadır. Bunun yanında aynı zamanda Saikal'ın da vurguladığı gibi İran, vekil operasyonlar ve savaşlar ülkeleri ve alt düzeydeki grupları kendine yakın tutmak için de araç olarak kullanmaktadır.²⁶

İran'ın Suriye politikası bu çerçeveden incelendiğinde kamuoyunda sıkça, akademik çevelerde de zaman zaman dile getirilen mezhep menşeli oluşturulmaya çalışılan kuşaktan ötesi olduğu aşikârdır. Zira Esad rejimi, Rusya'nın Soğuk Savaş sonrasında Avrasya bölgesi dışında kalan ender müttefiklerinden biridir. Hatta Ortadoğu'daki son müttefikidir. Bundan dolayıdır ki Suriye'deki Esad rejimi Rusya ve İran eksenli ittifakın da Ortadoğu'da Soğuk Savaş sonrası ayakta kalan tek müttefikidir. Dolayısıyla Tahran'a göre bölgedeki tek Arap müttefiklerinin ayakta kalması hayati önem arz etmektedir.²⁷

Esad rejiminin İran için elzem olmasının sebebi sadece Rusya'nın müttefiki olmasından veya bu ülkenin sağladığı hegemonik istikrardan değil aynı zamanda İsrail'i çevreleme çalışmasından ileri gelmektedir. Goodrazi'nin de dediği gibi; savunma amaçlı kurulan bu ittifakın öncelikli amacı İsrail'in bölgedeki saldırganlığını durdurmak ve ABD'nin tacizlerini engel-

²⁶ Amin Saikal, "Iran and the Changing Regional Strategic Environment," in Akbarzadeh; Conduit, *Iran In The World*, 26

²⁷ Suzanne Maloney, "Iran, Syria, And The Sectarian Challenge," The Brookings Institution, accessed September 3, 2019, <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2013/07/01/iran-syria-and-the-sectarian-challenge/>

lemek olmuştur.²⁸ Nitekim Lübnan'da Hizbullah, Suriye'de de Esad rejimi İsrail'i uzun yıllardan beri rahatsız eden unsurlardır. Bu bakımdan anti-İsrail cephesinin en radikal üyesi konumundaki Esad rejimi ve Lübnan Hizbullah'ının varlıkları İran'ın bölgedeki jeopolitiği açısından önem arz etmektedir.

İkinci ve hatta daha da önemlisi, Suriye iç savaşı İran ile Suudi Arabistan arasında artık gün yüzüne çıktığı düşünülen vekâlet savaşlarının bir parçası olarak görülmektedir. Gerçekten de 2005 yılından başlayıp Arap Baharına kadar olan süreçte Riyad, Suriye ve İran ittifakını bozmak için diplomatik ve teknik çabalar sarf etse de başarılı olamamıştır.²⁹ Zira yukarıda da belirtildiği gibi, Suriye ve İran ittifakı Şii jeopolitiği olmanın ötesinde; Rusya'nın içinde bulunduğu İsrail ve ABD karşıtı bir birliktelik olagelmıştır. Bunun doğal sonucu olarak da savaşın başlaması ile birlikte Suudi Arabistan, muhalif gruplara desteğini vermiş, ABD öncülüğündeki Batı ittifakını da bu konuda ikna edebilmiştir. Suudi Arabistan ve buna ek olarak Lübnan Hizbullah'ının tepkisine rağmen Lübnan ordusuna da maddi ve teknik yardımlarda bulunmaktadır.³⁰ Zira Lübnan'daki Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah Suriye ve Yemen'deki çatışmalara istinaden Suudi Arabistan'ı yenilgiye uğratacaklarına ve böylece İsrail, ABD ve Suudi Arabistan bloğuna karşı zafer elde edip bölgeyi rahatlatacaklarına dair açıklamada bulunmuştur.³¹ Dolayısıyla bölgedeki devlet dışı aktörler de savaş kimlik siyasetinin ötesinde konumlandırırlar.

Suudi Arabistan'ın bu hamlelerine karşılık ise İran söz konusu ülkeyi bölgedeki istikrarsızlığın ve radikalleşmenin kay-

²⁸ Jubin M. Goodarzi, *Syria and Iran: Diplomatic alliance and power politics in the Middle East* (London: I.B. Tauris, 2009), 7

²⁹ Berti and Guzansky, "Saudi Arabia's Foreign Policy on Iran and the Proxy War in Syria," 27

³⁰ C. J. Chivers and Eric Schmitt, "Saudis Step Up Help for Rebels in Syria With Croatian Arms," *The New York Times*, 2013

³¹ Hürriyet Gazetesi, "Hizbullah Genel Sekreteri Nasrallah: Suudi Arabistan'ın yenilgisi büyük olacak," 2015, accessed September 3, 2019, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/hizbullah-genel-sekreteri-nasrallah-suudi-arabistanin-yenilgisi-buyuk-olacak-28666005>

nağı olarak göstermeye çalışmaktadır. Mevcut Suriye rejiminin sarsılmasıyla birlikte ortaya çıkan radikal grupların Suudi Arabistan tarafından eğitilip finanse edildiği İran tarafından zaman zaman dile getirilmektedir. Kamuoyunda sıkça tartışılan Şii jeopolitiği kavramını İran esasında bu noktada devreye sokmaktadır. Zira İran yönetimine göre İslam Cumhuriyetinin Şii yorumu, radikal hareketlerle mücadele etmede avantaj sağlayabilmektedir.³² Bu söylemle İran, Suudi Arabistan'ın ve onun desteklediği grupların meşruiyetini uluslararası kamuoyunda sorgular hale getirmektedir. Dolayısıyla yukarıda da değinildiği gibi, İran "Şii Hilali" oluşturmaktan ziyade Şii kimliğini bölgedeki rakiplerine karşı mücadelesinde uluslararası meşruiyet oluşturmak için bir araç olarak kullanmaktadır.

İran ve Suudi Arabistan arasında süregelen bu mücadele gerek akademik gerekse siyasi çevrelerce yeni soğuk savaş tezi- ni gündeme getirmektedir. Konu ile ilgili en çarpıcı açıklamayı Rusya Başbakanı Dimitri Medvedev yapmıştır. 2016 yılındaki güvenlik konferansında gerek Suriye politikaları gerekse de Rusya'ya karşı dostane olmayan tavırları yüzünden NATO'ya sert eleştiriler getiren Medvedev yeni bir soğuk savaş dönemine artık girildiğini vurgulayarak Esad rejimi ve İran ile birlikte hareket edeceklerinin mesajını verdirmiştir.³³ Yani bölgedeki mücadele Sünni ve Şii kimliklerinin mücadelesinden çok Rusya ve ABD arasındaki hegemonya mücadelesinin bir parçasıdır ve İran burada Rusya'nın müttefiki konumundadır. Dolayısıyla Suriye'deki İran faaliyetleri "Şii Hilali" kapsamında ziyade Rusya'nın stratejik üslerinin bulunduğu müttefik bir rejimin düşmemesi için gösterdiği gayretten maksimum fayda sağlama çabası olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

³² Shahram Akbarzadeh and James Barry, "State Identity in Iranian Foreign Policy," *British Journal of Middle Eastern Studies* 43, no.4 (2016): 629, <https://doi.org/10.1080/13530194.2016.1159541>

³³ Henry Meyer, Ian Wishart, and Andrey Biryukov, "Russia's Medvedev: We Are in 'a New Cold War'," *Bloomberg*, 2016, accessed September 3, 2019, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-13/russia-sees-new-cold-war-as-nato-chief-criticizes-nuclear-threat>

Sonuç

İran'ın reformcu olarak kabul edilen Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani seçildiği zaman dış politikasının temel amaçlarının ekonomik yapılanma, nükleer sorunu çözme ve ülkesine yönelik izolasyonları kaldırma olduğunu belirtmiştir.³⁴ Buna ek olarak da Dışişleri Bakanı Zarif farklı bir noktaya parmak basarak İran'ın bölgesel güç olduğu gerçeğinin kabullenilmesi gerektiğini vurgulayarak esasında sorunlar karşısında gerekirse güç gösterisi yaparak baş edebilecek kapasitede olduklarının mesajını vermiştir.

Ruhani'nin bahsettiği amaçları gerçekleştirmek ve bölgede önemli bir aktör olduğunu ispat etmek için İran, Orta Doğu'da kendisini çevreleyen tehdit algılarını bertaraf etme çabası içindedir. Bölgesel bağlamdaki tehdit algılamaları öncelikli olarak İsrail ve Suudi Arabistan tarafından gelmektedir. Kullandığı dış politika araçlarından en önemlisi ise Suriye'deki vekâlet savaşı ile mevziisini korumaya çalışmak ve buradaki kendine yakın unsurlara destekler vererek radikalizme karşı en önemli silah olabileceğine yönelik uluslararası kamuoyu oluşturma çabalarıdır.

Bu bakımdan İsrail'e karşı Suriye'deki mevcut Esad rejiminin korunması İran tarafından elzem konulardan biri olarak görülmektedir. Bu durum Şii jeopolitiğinin ötesinde bir durumdur ve öncelikli olarak anti-İsrail cephesinin sağlam tutulması amacını taşımaktadır. Gerek Esad gerekse de Lübnan'daki Hizbullah, Batı ve İsrail karşıtı cephenin en önemli oyuncular olması sebebiyle İran tarafından finansal ve teknik destek görmektedir. Daha da önemlisi bu unsurlara Rusya tarafından gereken her türlü destek verilmektedir ve Esad'ın varlığı Şii İran'dan önce Rusya için elzem görülmektedir.

Benzer durum Suudi Arabistan'ı dengelemek hatta yıpratmak için de geçerlidir. Suriye'de devam eden iç savaşta Öz-

³⁴ Shahram Akbarzadeh and Dara Conduit, "Rouhani's First Two Years in Office: Opportunities and Risks in Contemporary Iran," in Akbarzadeh, Conduit, *Iran In The World*, 4

gür Suriye Ordusu'nun (ÖSO) olası zaferi Suudi Arabistan'ın, dolayısıyla da ABD'nin, bölgede bir müttefik daha kazanması anlamına gelirken İran'ın ve Rusya'nın tek Arap müttefikini kaybetmesiyle sonuçlanacak sıfır toplamlı bir oyun olarak görülmektedir. Bu bakımdan ÖSO'ya karşı Esad rejiminin desteklenmesi İran'ın Suriye jeopolitiğindeki önemli unsurlardan biridir. Daha da önemlisi; İran Suudi Arabistan'ı radikal grupların güçlenmesinin müsebbibi olarak sunmaya çalışmakta ve böylece bu ülkeyi bölgedeki istikrarsızlığın kaynağı gösterme çabası içindedir. Bu sayede bölgedeki en önemli rakibini saf dışı bırakabileceği gibi hedef değiştirerek meşruiyetini sağlama ve böylece üzerindeki baskıları da kaldırabilmeyi amaçlamaktadır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında; İran dış politikasını ve jeopolitiğini anlamada Şii kimliğinin ötesine geçilerek realist bir dış politika okuması ve değerlendirmesi yapmak gerekmektedir. Aksi takdirde İran'ın hem Rusya ile birlikte kurduğu eksen hem de Şii politikasının dışına çıktığı noktaları "Şii Hilali" üzerinden yapılan açıklamalar eksik kalabilmektedir.

Kaynaklar

- Akbarzadeh, Shahram, and James Barry. "State Identity in Iranian Foreign Policy." *British Journal of Middle Eastern Studies* 43, no. 4 (2016): 613–29. <https://doi.org/10.1080/13530194.2016.1159541>.
- Akbarzadeh, Shahram, and Dara Conduit, eds. *Iran In The World: President rouhani's foreign policy*. London: PALGRAVE MACMILLAN, 2018.
- Akbarzadeh, Shahram, and Dara Conduit. "Rouhani's First Two Years in Office: Opportunities and Risks in Contemporary Iran." In Akbarzadeh; Conduit, *Iran In The World*, 1–15.
- Aydın, Mustafa, and Korhan Yazgan. "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenleri Eğitim, Araştırma ve Uluslararası Politika Anketi - 2011." *Uluslararası İlişkiler* 9, no. 36 (2013): 3–44.
- Bahgat, Gawdat. "Israel and Iran in the New Middle East." *Contemporary Security Policy* 27, no. 3 (2007): 363–75. <https://doi.org/10.1080/13523260601060289>.

Berti, Benedetta, and Yoel Guzansky. "Saudi Arabia's Foreign Policy on Iran and the Proxy War in Syria: Toward a New Chapter?" *Israel Journal of Foreign Affairs* 8, no. 3 (2015): 25-34.

<https://doi.org/10.1080/23739770.2014.11446600>.

Brzezinski, Zbigniew. *The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives by Zbigniew Brzezinski*. Basic Books, 1997.

Chivers, C. J., and Eric Schmitt. "Saudis Step Up Help for Rebels in Syria With Croatian Arms." *The New York Times*, 2013.

Ekşi, Muharrem. "The Syrian Crisis as a Proxy War and the Return of the Realist Great Power Politics." *Journal of Crises and Political Research* 1, no. 2 (2017): 106-29.

Fulton, Will, Joseph Holliday, and Sam Wyer. "Iranian Strategy in Syria." A joint Report by AEI's critical threats project, Institute for the Study of War, USA, 2013.

Goodarzi, Jubin M. *Syria and Iran: Diplomatic alliance and power politics in the Middle East*. London: I.B. Tauris, 2009.

Halliday, Fred. *The Middle East in international relations: Power, politics and ideology*. Contemporary Middle East 4. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Haquani, Jamai, ed. *Shia crescent: Emergence of World War Three*. Denver, CO: Outskirts Press, Inc, 2008.

Hürriyet Gazetesi. "Hizbullah Genel Sekreteri Nasrallah: Suudi Arabistan'ın yenilgisi büyük olacak." 2015. Accessed September 3, 2019. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/hizbullah-genel-sekreteri-nasrallah-suudi-arabistanin-yenilgisi-buyuk-olacak-28666005>.

Karagiannis, Emmanuel. "İran'ın bölgesel güç olarak yükselişi: Şiilerin güçlendirilmesi ve buna bağlı kısıtlamalar." Accessed September 3, 2019. <https://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/iran-regional-power-tehran-islamic/TR/index.htm>.

Kibaroglu, Mustafa. "Good for the Shah, Banned for the Mullahs: The West and Iran's Quest for Nuclear Power." *The Middle East Journal* 60, no. 2 (2006): 207-32. <https://doi.org/10.3751/60.2.11>.

- Kıbaroğlu, Mustafa. "İran'ın Nükleer Programı ve Türkiye." *Bilge Strateji* 5, no. 9 (2013): 1-8.
- Maloney, Suzanne. "Iran, Syria, And The Sectarian Challenge." Accessed September 3, 2019. <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2013/07/01/iran-syria-and-the-sectarian-challenge/>.
- Marschall, Christin. *Iran's Persian Gulf policy: From Khomeini to Khatami*. London: RoutledgeCurzon, 2003.
- Meyer, Henry, Ian Wishart, and Andrey Biryukov. "Russia's Medvedev: We Are in 'a New Cold War'." *Bloomberg*, 2016. Accessed September 3, 2019. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-13/russia-sees-new-cold-war-as-nato-chief-criticizes-nuclear-threat>.
- Omeličeva, Mariya Y. "Russia's Foreign Policy toward Iran: A Critical Geopolitics Perspective." *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 14, no. 3 (2012): 331-44. <https://doi.org/10.1080/19448953.2012.720777>.
- Rakel, Eva Patricia. "Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979-2006." In *The Greater Middle East in global politics: Social science perspectives on the changing geography of the world politics*. Edited by Mehdi P. Amineh, 147-75. International studies in sociology and social anthropology, 0074-8684 v. 106. Leiden: Brill, 2007.
- Rich, Ben. "Gulf War 4.0: Iran, Saudi Arabia and the complexification of the Persian Gulf equation." *Islam and Christian-Muslim Relations* 23, no. 4 (2012): 471-86. <https://doi.org/10.1080/09596410.2012.712453>.
- Saikal, Amin. "Iran and the Changing Regional Strategic Environment." In Akbarzadeh; Conduit, *Iran In The World*, 17-31.
- Salihi, Emin. "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve "Şii Hilali" Söylemi." *Bilge Strateji* 2, no. 4 (2011): 183-202.
- Sandıklı, Atilla. "İran'ın Jeopolitiği, ABD ve Türkiye." Accessed September 3, 2019. <http://www.bilgesam.org/incele/1344/-iran'in-jeopolitigi--abd-ve-turkiye/#.XW4pACgzblU>.

St. Marie, Joseph J., and Shahdad Naghshpour. *Revolutionary Iran and the United States: Low-intensity conflict in the Persian Gulf*. US foreign policy and conflict in the Islamic world. Farnham: Ashgate, 2011.

Takeyh, Ray. "Iran, Israel and the Politics of Terrorism." *Survival* 48, no. 4 (2006): 83-96. <https://doi.org/10.1080/00396330601062691>.

Wezeman, Pieter D. "Saudi Arabia, armaments and conflict in the Middle East." Accessed September 3, 2019. <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgroundunder/2018/saudi-arabia-armaments-and-conflict-middle-east>.

Wright, Robin, and Peter Baker. "Iraq, Jordan See Threat To Election From Iran." *The Washington Post*, 2004. Accessed September 3, 2019. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2004/12/08/iraq-jordan-see-threat-to-election-from-iran/7e0cc1bc-aeb3-447a-bc9e-cfa5499699bc/>.

Zarif, Mohammad Javad. "What Iran Really Wants: Iranian Foreign Policy in the Rouhani Era." *Foreign Affairs*, 2014. Accessed September 3, 2019. http://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2014-04-17/what-iran-really-wants?cid=rss-middle_east-what_iran_really_wants-000000.

Zarif, Mohammad Javad. "Let Us Rid the World of Wahhabism." *New York Times*, 2016. Accessed October 25, 2016. http://www.nytimes.com/2016/09/14/opinion/mohammad-javad-zarif-let-us-rid-the-world-of-wahhabism.html?_r=0, 13.09.2016.

